

Agressie van jeugdige voetballers en de rol van het recht: kennis en (on)begrip van de (spel)regels empirisch getoetst

AV&S 2016/34

Op en rond de voetbalvelden vindt regelmatig onwenselijk gedrag plaats. Om dit probleem op te lossen, zet de KNVB o.a. in op het creëren van inzicht en begrip voor voetbalregels, met als onderliggende veronderstelling dat dit tot minder normafwijkend gedrag zal leiden. Maar is het wel zo dat meer regiekennis zorgt voor meer begrip voor die regels en voor respectvol gedrag? En hoe staat het met de kennis van de regels (inclusief de regels van het civiele aansprakelijkheidsrecht en het strafrecht) bij onze (jeugd)voetballers? Wij hebben deze vragen empirisch onderzocht en berichten hier over de uitkomsten van dat onderzoek.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De laatste jaren wordt er regelmatig verslag gedaan in de media van allerlei onwenselijk en soms strafwaardig gedrag door spelers (en toeschouwers) op (en rond) de Nederlandse (amateur)voetbalvelden. Regelmatig ontsporen voetbalwedstrijden in scheld- en zelfs knokpartijen, zo is nog steeds in de krant te lezen.² De dood van grensrechter Richard Nieuwenhuijzen in 2011 vormde hierbij een dieptepunt. Ondanks dat het aantal excessen³ op de amateurvoetbalvelden lijkt af te nemen⁴, is het probleem van negatief of agressief voetbalgedrag nog niet oplost. De maatschappij verafschuwt wat er langs en op onze velden gebeurt, maar weet tegelijk niet goed hoe deze uitwas aan te pakken. Het OM krijgt een rol toebedeeld, maar is niet in staat om alle onruststokers aan te pakken, de politiek lijkt achter de fei-

ten aan te hollen,⁵ en uiteindelijk draaien alle hoofden richting de KNVB.⁶

De KNVB ziet hier uiteraard voor zichzelf een taak weggelegd, en ziet een kracht(iger) normatief kader als één van de oplossingen voor onregelmatigheden bij amateurvoetbalwedstrijden:

“Het is onze primaire verantwoordelijkheid duidelijke normen te stellen en degenen die buiten de oevers treden zwaar en direct te straffen (repressief). Dit doet de KNVB met zijn tuchtorganen, waarbij de districtsbesturen onder andere bevoegd zijn om verenigingen uit de competitie te nemen. Tegelijkertijd helpt het opstellen van dit ‘normatieve kader’ onze verenigingsbesturen om de grenzen te kunnen bewaken. Om het zo maar te stellen: met deze acties herstellen we dus de orde.”⁷

Duidelijke normen stellen en normhandhavend optreden, zou dus leiden tot ‘ordeherstel’. Onduidelijk is wat hier precies met ordeherstel wordt bedoeld, maar gezien de aard van de tekst zal waarschijnlijk worden bedoeld op een situatie waarin spelers sportief en respectvol gedrag vertonen. Het is echter niet zo dat de KNVB louter inzet op repressief optreden. Naast een duidelijk normenkader en normhandhavend optreden, wordt ook aandacht besteed aan preventieve acties, zoals het ondersteunen van initiatieven uit de praktijk om het voetbal aantrekkelijk te houden.⁸ Er is dus gekozen voor een combinatie van middelen om gewenst voetbalgedrag te stimuleren.

Eén van die middelen is de invoering van een spelregelbewijs voor jeugdspelers. De KNVB doet dat op basis van de volgende aanname:

“Een spelregelbewijs voor alle jeugdspelers in Nederland (...) maakt voetballers van jongs af aan vertrouwd met de regels en geeft hen meer inzicht in – én begrip voor – de beslissingen van scheidsrechters.”⁹

De KNVB wil dus meer inzicht en meer begrip creëren voor voetbalregels, met als onderliggende (maar niet geëxpliciteerde) veronderstelling dat meer inzicht (en begrip) tot minder normafwijkend gedrag zal leiden, hetgeen dan

1 Rianka Rijnhout en Ivo Giesen zijn als universitair hoofddocent, resp. hoogleraar verbonden aan het Utrecht Center for Accountability and Liability Law (Ucall) en het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht van de Universiteit Utrecht (UU); Anne van Hoof en Marcel van Aken zijn resp. universitair docent en hoogleraar bij de afd. Ontwikkelingspsychologie van de UU. Dit artikel kwam tot stand onder auspiciën van het project ‘Violent behaviour among young people on the football field’ dat gesubsidieerd werd door het Strategic theme ‘Youth & Identity’ van de UU en dat bestond uit een samenwerking tussen USBO, de afd. Ontwikkelingspsychologie en Ucall. Citeerwijze: R. Rijnhout, I. Giesen, A. van Hoof & M.A.G. van Aken, ‘Agressie van jeugdige voetballers en de rol van het recht: kennis en (on)begrip van de (spel)regels empirisch getoetst’, *AV&S* 2016/34, afl. 5.

2 Zie bijvoorbeeld het bericht van 15 maart 2016 in het *Algemeen Dagblad*, www.ad.nl/ad/nl/38261/Nieuws/article/detail/4263179/2016/03/15/KNVB-Meer-geweld-in-amateurvoetbal.dhtml.

3 Met excessen wordt bedoeld buitensporig fysiek geweld, ernstige bedreigingen en het bespugen van anderen, zie D. Romijn et al., *VSK Monitor 2015. Voortgangsrapportage Actieplan “Naar een veiliger sportklimaat”*, Utrecht: Mulier Instituut 2015, p. 49.

4 Romijn et al. 2015, p. 49-50.

5 Dat wil echter geenszins zeggen dat er niets gebeurt in Den Haag op dit vlak, zie bijvoorbeeld het Actieplan ‘Naar een veiliger sportklimaat’ en de Nadere uitwerking daarvan: *Kamerstukken II*, 2010/11, 30234, 36 en 55.

6 Zie in algemene zin over de werking van maatregelen tegen geweld rondom de velden, maar dan specifiek in het betaalde voetbal: H. Ferwerda e.a., *Raak geschoten?*, WODC: Den Haag 2014. Het onderzoek waarover wij hierna rapporteren, betreft jeugdspelers in het amateurvoetbal.

7 KNVB, *Tegen geweld voor sportiviteit*, 2013.

8 KNVB, *Tegen geweld voor sportiviteit*, 2013.

9 KNVB, *Tegen geweld voor sportiviteit*, 2013.

uiteraard één van de middelen zou zijn voor het beoogde 'ordeherstel'. Maar die aanvliegroute roept vragen op: is het wel zo dat (meer) regelkennis zorgt voor meer begrip voor die regels? En zorgt regelkennis vervolgens ook voor sportief en respectvol gedrag? En daaraan voorafgaand: hoe staat het eigenlijk met de kennis van de regels bij onze (jeugd)voetballers? Wij doelen daarbij niet alleen op kennis over spelregels, maar ook over de regels voortvloeiend uit het civiele aansprakelijkheidsrecht en het strafrecht. Het zijn deze vragen die wij empirisch onderzocht hebben en die in deze bijdrage centraal staan.

1.2 *Het empirisch onderzoek en verdere structuur*

De twee eerstgenoemde auteurs (juristen) van deze bijdrage hebben in samenwerking met de derde en vierde auteur (ontwikkelingspsychologen), de afgelopen jaren een (beperkt opgezet) empirisch onderzoek gedaan naar positief en negatief voetbalgedrag. Er zijn daartoe in het voetbalseizoen 2014-2015 (onder andere) verschillende vragenlijsten afgenomen bij jeugdspelers van enkele Utrechtse voetbalverenigingen; het ging daarbij om de spelers van elftallen in de A- en C-jeugd. Deze vragenlijsten zijn in het najaar van 2015 nader geanalyseerd. Wij lichten dit nader toe in paragraaf 3 hierna.

In deze bijdrage worden de resultaten van dit voorlopige onderzoek naar de invloed van regelkennis op het begrip voor de regels en het voetbalgedrag gepresenteerd. Bij de opzet van het onderzoek is gekozen voor een brede aanpak. Niet alleen is onderzocht in welke mate kennis over en begrip voor voetbalregels van de KNVB bijdragen aan positief voetbalgedrag, maar ook is gevraagd naar de kennis van strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheidsregels en de invloed die daarvan uitgaat op het voetbalgedrag. De reden daarvoor is dat bij de aanpak van allerlei maatschappelijke problemen in toenemende mate een beroep lijkt te worden gedaan op de inzet – en de preventieve werking – van deze rechtsregels, terwijl veelal nog onbekend is welke werking, *if any*, uitgaat van de regels van deze rechtsgebieden.¹⁰

De structuur van deze bijdrage is als volgt. Wij starten met een beschrijving van het juridische kader als het gaat om mogelijke juridische reacties op agressie en deviant gedrag op en rond het voetbalveld (§ 2). Vervolgens worden de opzet en methodologie van het empirische onderzoek nader omschreven (§ 3). De resultaten hiervan worden gepresenteerd in § 4. Afgesloten wordt met een discussie naar aanleiding van de verkregen resultaten (§ 5).

10 Zie over het nog niet ontrafelde 'mysterie' van de wel of niet aanwezigheid van preventieve werking als het om het aansprakelijkheidsrecht gaat, o.a. I. Giesen, *Attributie, juridische causaliteit en preventieve werking*, in: W.H. van Boom, I. Giesen, A.J. Verheij (red.), *Capita Civilologie*, Boom Juridische uitgeverij, Den Haag 2013, p. 485-516; G. van Dijck, *Aansprakelijkheid en defensief gedrag: nuancering gewenst*, in: W.H. van Boom, I. Giesen, A.J. Verheij (red.), *Capita Civilologie*, Boom Juridische uitgeverij, Den Haag 2013, p. 459-484; Asser-Vranken, *Algemeen Deel****: een vervolg, Kluwer: Deventer 2005, p. 48 e.v. Zie ook noot 21 hierna.

2. Wettelijk en zelfregulerend kader

2.1 *Wettelijk kader: strafrecht en onrechtmatige daadsrecht*

2.1.1 *De doelen van beide rechtsgebieden*

Als het gaat om mogelijke reacties op ongewenst gedrag op de velden, komen er wettelijk gezien twee normenstelsels voor toepassing in aanmerking: het strafrecht of het privaatrecht, meer bepaald het onrechtmatige daadsrecht. Het onderscheid tussen het onrechtmatige daads- en het strafrecht wordt zichtbaar bij een vergelijking tussen de doelen van beide rechtsgebieden. Het strafrecht kent namelijk een ander vertrekpunt dan het privaatrecht. Van oudsher ligt in het strafrecht de nadruk op, zoals De Hullu het omschrijft: 'verginging, generale preventie (normbevestiging en afschrikking) en speciale preventie (beveiliging en resocialisatie) (...)'.¹¹ Tegenwoordig wordt echter ook gewicht toegekend aan het belang van reparatie.¹² In zoverre lijkt het strafrecht enigszins naar het privaatrecht toe te schuiven want 'reparatie' is privaatrechtelijk een belangrijke functie. Maar het strafrecht blijft zich onderscheiden van andere rechtsgebieden doordat er ook nog een sterke symbolische functie van uitgaat.¹³ Het signaal dat immers uitgaat van de inzet van het strafrecht richting de samenleving als geheel is dat bepaald gedrag niet getolereerd wordt.

Het onrechtmatige daadsrecht is met name een vergoedings- en een handhavingssysteem in een particuliere setting, tussen twee private partijen, dus losstaand van enige maatschappelijke reactie op bepaald gedrag.¹⁴ Het reageert als er 'verkeerd gedrag' is vertoond,¹⁵ en als dat is vastgesteld, wordt er een schadevergoeding toegekend. Volgens Engelhard en Van Maanen berust het aansprakelijkheidsrecht op 'specifieke tot gedragsregels verheven normen die tot doel hebben bepaalde geïndividualiseerde belangen te beschermen'.¹⁶ Het doel daarvan is om de mogelijkheid van herstel te bieden, zodat 'aanspraken worden gewaarborgd (gehandhaafd) en eigenrichting kan worden voorkomen'.¹⁷ Hoewel er een verband kan worden gelegd tussen handhaving van regels aan de ene kant en preventie van bepaald gedrag door regels aan de andere kant, is een onderscheid tussen beide begrippen ook mogelijk en gebruikelijk.¹⁸ Het

11 J. de Hullu, *Materieel strafrecht*, Kluwer: Deventer 2012, p. 5.

12 De Hullu 2012, p. 5.

13 Zie hierover uitgebreider R. Rijnhout, E. Sikkema & W.S. de Zanger, 'Strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid van de overheid als wegbeheerder bij dodelijke ongevallen; de zaak *Stichtse Vecht*', *RM Themis* 2014, p. 20-25, en aldaar genoemde literatuur.

14 T. Hartlief, 'Keuzevrijheid in het personenschaderecht', *NJB* 2004, p. 1833. Vgl. Mon. BW B34 (Lindenbergh), p. 7.

15 Mon. BW A15 (Engelhard/Van Maanen), p. 47 e.v. De hiernavolgende passage bouwt voort op R. Rijnhout, *Schadevergoeding voor derden in persoonschadezaken* (dissertatie Utrecht), Bju: Den Haag 2012, p. 335-337.

16 Mon. BW A15 (Engelhard/Van Maanen), p. 12.

17 Mon. BW A15 (Engelhard/Van Maanen), p. 12. In het bovenstaande wordt over 'privaatrechtelijke handhaving' gesproken in de zin van vestiging van aansprakelijkheid aan de hand van de klassieke meetlat van het onrechtmatige daadsrecht (in ruime zin, waaronder wij ook verstaan de risicoaansprakelijkheden en bijzondere aansprakelijkheidsregels).

18 Zie echter W.H. van Boom, *Efficacious Enforcement In Contract And Tort* (oratie Rotterdam), Den Haag: Bju 2006.

onderscheid dat Engelhard in dat verband maakt, is trefkend: handhaving kan gaan over handhaving van privaatrechtelijke normen, maar ook over handhaving door privaatrechtelijke normen.¹⁹ Die laatste vorm van handhaving gaat ook over preventie van gedrag door middel van de inzet van het aansprakelijkheidsrecht. Het feit dat een norm zegt dat x of y niet mag, leidt ertoe, zo is de claim, dat zulk gedrag niet wordt vertoond teneinde te voorkomen dat schade wordt toegebracht die vervolgens vergoed zou moeten worden. En hoewel er juist over die laatste variant in de literatuur de meeste discussie bestaat,²⁰ gaan er desondanks in de literatuur ook steeds meer stemmen op om het civiele aansprakelijkheidsrecht als preventief middel in te zetten.²¹ In het licht daarvan zou dan betoogd kunnen worden dat het strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheidsrecht ook een gezamenlijke functie hebben, namelijk om ongewenst gedrag te voorkomen (preventie). Het is dan ook die functie die hierna centraal staat.²² Maar eerst zullen we een nadere blik werpen op de specifieke regels als het om sport- en spelsituaties gaat.

2.1.2 Strafrechtelijke regels in sportsituaties

De concrete vraag naar wanneer strafrechtelijke aansprakelijkheid kan bestaan, valt uiteen in vier deelvragen. Ten eerste moet het ten laste gelegde kunnen worden bewezen. Vervolgens moet voldaan zijn aan de vereisten van een strafrechtelijke delictsomschrijving en moet het bewezenverklarde feit wederrechtelijk zijn (is het feit strafbaar?). Ten derde moet de verdachte strafbaar zijn (is er sprake van verwijtbaarheid?). En als is voldaan aan deze vereisten, dan rijst de (vierde) vraag welke straf of maatregel opgelegd moet worden.²³ Voor de strafrechtelijke aansprakelijkheid voor gedrag op en rond het voetbalveld zijn in het bijzonder de vereisten van 'wederrechtelijkheid' en 'verwijtbaarheid' van belang. Die twee vereisten worden besproken aan de hand van het arrest van de Hoge Raad 22 april 2008 dat over een zaak van overmatige agressie in het voetbal handelde.²⁴

De feiten van deze zaak waren de volgende. Een speler van Sparta zet met hoge snelheid een vliegende tackle in met een gestrekt been op een halve meter hoogte. Hij raakt daarbij een speler van Go Ahead Eagles op het been, met een gecompliceerde beenbreuk als gevolg. Die beenbreuk zorgt ervoor dat de voetballer van Go Ahead Eagles vroegtijdig zijn carrière moet beëindigen. Vaststaat dat de speler van Sparta voetbalschoenen met metalen noppen droeg. Ook wist hij dat dit type voetbalgedrag een risico op ernstig letsel zou opleveren. De scheidsrechter heeft bovendien verklaard dat hij de actie van de Spartaspeler beschouwt als een 'aanval'.

In de zaak die voorligt bij de Hoge Raad rijzen twee vragen. Ten eerste de vraag of het gedrag van de speler van Sparta gekwalificeerd kan worden als het opzettelijk toebrengen van zwaar lichamelijk letsel. In dit verband stelt de Hoge Raad voorop dat het feit dat sprake is van een sport- of spelsituatie er niet toe leidt dat andere maatstaven gelden voor de beoordeling van het opzetvereiste.²⁵ De vraag of hieraan is voldaan moet worden vastgesteld aan hand van de reguliere vereisten van – in dit geval: voorwaardelijke – opzet. Het hof oordeelde in hoger beroep dat voorwaardelijke opzet niet alleen kan worden afgeleid uit verklaringen, maar ook uit de aard van de gedraging en de omstandigheden waaronder de gedraging is verricht.²⁶ De Hoge Raad overweegt dat het hof geen blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te oordelen dat in het licht van de omstandigheden van het geval in dit geval sprake is van voorwaardelijke opzet, omdat sprake is van een flagrante overtreding van de voetbalregels.

De tweede vraag betreft die naar de wederrechtelijkheid. Net zoals in het privaatrecht, zoals we nog zullen zien, geldt ook in het strafrecht dat niet alle gedragingen binnen een sport- of spelsituatie die gevaarlijk zijn ook strafrechtelijke aansprakelijkheid opleveren. 'It's all in the game', zo wordt ook wel gesteld.²⁷ Door de vrijwillige deelname aan bijvoorbeeld een voetbalwedstrijd, wordt geaccepteerd dat zich bepaalde risico's kunnen materialiseren als gevolg van gedrag dat nog valt binnen de sfeer van datgene dat geoorloofd is.²⁸ De Hoge Raad overweegt in dat verband:

“De deelnemers van een sport, zoals voetbal, hebben immers tot op zekere hoogte gevaarlijke gedragingen waartoe het spel uitlokt over en weer van elkaar te verwachten, terwijl bij een door duidelijke spelregels afgebakende sport die spelregels mede van belang zijn voor het bepalen van de grenzen van wederrechtelijkheid.”²⁹

Overwogen wordt vervolgens echter dat bij dusdanige schending van de spelregel en gevaarlijk handelen geen sprake kan zijn van ontbreken van wederrechtelijkheid.³⁰

19 E.F.D. Engelhard, 'Handhaving van en door het privaatrecht', in: E.F.D. Engelhard, I. Giesen e.a. (red.), *Handhaving van en door het privaatrecht*, Bju: Den Haag 2009, p. 12-13. Zie over dat onderscheid in dezelfde bundel ook I. Giesen, *Handhaving in, via, door en met het privaatrecht: waar staan we nu?*, p. 307-329.

20 J.S. Kortman, *Tort law industry* (oratie UVA), Amsterdam: Vossiuspers UVA 2008 en J.S. Kortman en C.H. Sieburgh, 'Rechtshandhaving door privaatrecht', in: *Toezicht op de financiële markt en de energiemarkt. Staatsgeheimen en het strafproces. Rechtshandhaving door het privaatrecht*, Den Haag: Bju 2009.

21 Zie o.a. M. Faure en T. Hartlief, *Nieuwe risico's en vragen van aansprakelijkheid en verzekering*, Deventer: Kluwer, p. 8; W.H. van Boom, 'Effectuerend handhaven in het privaatrecht', *NJB* 2007, p. 982-991. Door Engelhard en Van Maanen wordt preventie als 'nevenfunctie' genoemd, *Mon. BW* A15, p. 13-15. Zie echter ook J.S. Kortman en C.H. Sieburgh, 'Rechtshandhaving door privaatrecht', in: *Toezicht op de financiële markt en de energiemarkt. Staatsgeheimen en het strafproces. Rechtshandhaving door het privaatrecht*, Den Haag: Bju 2009; Giesen 2009; Giesen 2013, m.n. p. 506-508; Y. Bacharias, S.D. Lindenbergh en P. Mascini, 'Preventie van arbeidsuitval', in: Van Boom, I. Giesen & A.J. Verheij (red), *Capita civilologie. Handboek empirie en privaatrecht*, Den Haag: Bju 2013, p. 585-603.

22 Het onrechtmatige daadsrecht onderscheidt zich echter in zoverre van het strafrecht dat het geen punitieve doel heeft.

23 C. Kelk en F. de Jong, *Studieboek materieel strafrecht*, Deventer: Kluwer 2013, p. 67.

24 HR 22 april 2008, *NJ* 2008/375, m.nt. N. Keijzer.

25 HR 22 april 2008, *NJ* 2008/375, m.nt. N. Keijzer, r.o. 4.3. Vgl. HR 28 juni 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ4203, r.o. 2.3.

26 Hof Den Haag 29 mei 2006, *NJFS* 2006/225.

27 Kelk en De Jong 2013, p. 190.

28 Kelk en De Jong 2013, p. 190.

29 HR 22 april 2008, *NJ* 2008/375, m.nt. N. Keijzer, r.o. 4.5.

30 HR 22 april 2008, *NJ* 2008/375, m.nt. N. Keijzer, r.o. 4.5.

Concrete voorbeelden waarin de regels van de Hoge Raad worden toegepast, zijn te vinden in de lagere rechtspraak.³¹ Een voorbeeld van een veroordeling, in dit geval op grond van het delict 'zware mishandeling', biedt de zaak waarin een voetballer een tegenspeler eerst een duw gaf, waardoor die tegenspeler op de grond komt te liggen, en de voetballer de tegenspeler vervolgens vol in het gezicht trapt.³² Er wordt echter niet altijd tot zware mishandeling geconcludeerd. Een struikelblok daarbij lijkt vooral het opzetvereiste te zijn. Met name als het letsel het gevolg is van een tackle, lijkt het moeilijk vast te stellen dat die tackle opzettelijk is ingezet om daarmee ernstig letsel te veroorzaken. Het oordeel daarover is sterk met de feiten verweven, waarbij ten eerste een rol lijkt te spelen hoe de scheidsrechter de situatie heeft waargenomen, ten tweede of er redelijkerwijs op de bal gespeeld kan zijn en, ten slotte, onder welke omstandigheden de gedraging is uitgevoerd (sportieve wedstrijd of grimmige sfeer).³³

Als is vastgesteld dat de verdachte strafbaar is, moet de straf worden bepaald. Het doel van het strafrecht (leedtoevoeging en – tot op zekere hoogte – preventie) komt tot op zekere hoogte overeen met het doel van het tuchtrecht van de KNVB (zoals wij nog zullen zien in paragraaf 2.2.). Vermeldenswaardig is daarom dat er twee uitspraken te vinden zijn waarin de rechter bij de straftoemeting rekening houdt met reeds door de KNVB opgelegde disciplinaire maatregelen.³⁴

2.1.3 Regels van buitencontractuele aansprakelijkheid in sportsituaties

Het onrechtmatige daadsrecht wordt (grotendeels) beheerst door art. 6:162 BW, zeker in de gevallen waar het hier om gaat.³⁵ De vereisten die in dat verband gelden, zijn een onrechtmatige gedraging, toerekenbaarheid, schade, causaliteit en relativiteit. Als aan die vereisten is voldaan, is toekenning van een schadevergoeding in beginsel mogelijk, waardoor tevens private handhaving van de norm plaatsvindt, tenzij de aangesproken partij een rechtvaardigingsgrond kan inroepen.

Voor het vereiste 'onrechtmatige gedraging' is relevant in gevallen waarin letsel veroorzaakt werd door het voetbalspel. De Hoge Raad heeft namelijk een verhoogde drempel voor aansprakelijkheidsrecht gecreëerd voor sport- en spelsituaties, door lichtere eisen te stellen aan de te betrachten

zorgvuldigheid. De rechtvaardiging daarvoor is dat, zoals de Hoge Raad het verwoordt:

“deelnemers aan die sport of dat spel in redelijkheid tot op zekere hoogte gevaarlijke, slecht gecoördineerde, verkeerd getimede of onvoldoende doordachte handelingen of gedragen waartoe de activiteit uitlokt of die daarin besloten liggen, van elkaar [moeten] (...) verwachten.”³⁶

Deze norm betekent de facto dat alleen bij opzettelijk of met bewuste roekeloosheid veroorzaakt letsel sprake zal zijn van een onrechtmatige daad als de gedraging zich binnen de sport- of spelsituatie voordoet.

Een voorbeeld hiervan biedt het Natrap-arrest.³⁷ De feiten van dit arrest waren de volgende. Tijdens een voetbalwedstrijd schopt Dekker, terwijl de bal niet meer in de buurt is, Van der Heijde. Van der Heijde loopt daardoor ernstig knieletsel op. De Hoge Raad overweegt dat het hof in hoger beroep voldoende duidelijk heeft gemaakt dat het in deze casus niet gaat om een gevaar dat eigen is aan het voetbalspel.³⁸ De gedraging bevindt zich duidelijk buiten de regels van het spel en is abnormaal gevaarlijk.³⁹ Overwogen wordt dat de enkele overtreding van de spelregels niet direct de conclusie rechtvaardigt dat sprake is van een onrechtmatige gedraging in de zin van art. 6:162 BW, maar 'de overtreding van een spelregel [is wel] een factor die meeweegt bij de beoordeling van de onrechtmatigheid', aldus de Hoge Raad.⁴⁰ Wederom zijn in de lagere rechtspraak voorbeelden te vinden van abnormaal voetbalgedrag. Eén daarvan is de situatie waarin een keeper met één of twee gestrekte benen inkomt op een veldspeler, die de bal al op het doel heeft geschoten en scoort. De veldspeler loopt een beenbreuk op met blijvend letsel als gevolg. Het hof in de betreffende zaak oordeelt dat de gedraging plaatsvond na het schot van de veldspeler en het schot op deze manier niet meer gestopt had kunnen worden, de gedraging niet meer had kunnen voorkomen dat er gescoord werd en de keeper had kunnen afzien van zijn actie.⁴¹ Op dergelijk gedrag hoeft de veldspeler redelijkerwijs niet bedacht te zijn, en dus is er sprake van een onrechtmatige gedraging.⁴²

De verhoogde drempel voor aansprakelijkheidsrecht geldt overigens niet alleen tijdens een wedstrijd. Ook tijdens

31 In één uitspraak wordt de verdachte veroordeeld wegens poging tot doodslag, Rb. Dordrecht 29 maart 2007, ECLI:NL:RBROD:2007:BA1971. De betreffende speler gaf het slachtoffer eerst een kopstoot om hem vervolgens vol in zijn gezicht te trappen.

32 Rb. Dordrecht 3 mei 2007, ECLI:NL:RBDOR:2007:BA4370.

33 Hof Den Bosch 4 februari 2009, ECLI:NL:GHSHE:2009:BH3371 (vrijspraak); Hof Leeuwarden 29 oktober 2009, ECLI:NL:GHLEE:2009:BK1553; Rb. Den Haag 29 maart 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BL9377 (veroordeling).

34 Rb. Groningen 3 juli 2008, ECLI:NL:RBGRO:2008:BD6244; Rb. Den Haag 29 maart 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BL9377, r.o. 6.3.

35 Titel 6.3 BW, waarvan art. 6:162 BW deel uit maakt, kent verschillende rechtsgronden voor aansprakelijkheid, zoals de aansprakelijkheid voor het gedrag van anderen en productaansprakelijkheid. Voor de analyse die hier wordt gemaakt, is vooral art. 6:162 BW van belang. Over hetgeen hierna besproken wordt (aansprakelijkheid bij sport en spel) verscheen recent een zeer uitvoerige bijdrage van Pajmians, waarnaar wij graag verwijzen: B.M. Pajmians, Sport en spel. In de verlenging?, *Letsel & Schade* 2015/4/368.

36 HR 28 maart 2003, NJ 2003/719, m.nt. C.J.H. Brunner (*Broere/Kegel*), r.o. 3.7. Vgl. HR 19 oktober 1990, NJ 1992/621 (*Heck en Nijgh*), r.o. 3.3; HR 28 juni 1991, NJ 1992/622, m.nt. C.J.H. Brunner (*Dekker/Van der Heide*), r.o. 3.3; HR 28 maart 2003, NJ 2003/718 (*Hettinga/De Vries*), r.o. 3.6; HR 20 februari 2004, VR 2004, 81 (*Verberne/Megens*), r.o. 3.4.

37 HR 28 juni 1991, NJ 1992/622, m.nt. C.J.H. Brunner (*Dekker/Van der Heide*).

38 HR 28 juni 1991, NJ 1992/622, m.nt. C.J.H. Brunner (*Dekker/Van der Heide*), r.o. 3.3.

39 In deze zin oordeelde het hof en de Hoge Raad laat dit oordeel in stand.

40 HR 28 juni 1991, NJ 1992/622, m.nt. C.J.H. Brunner (*Dekker/Van der Heide*), r.o. 3.3. Over deze uitspraak zie o.a. N.K. van Mullem, 'Aansprakelijkheid bij sport en spel', AA 2003, p. 167-168.

41 Hof Amsterdam 15 november 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BX7845, r.o. 3.13. Een soortgelijk geval speelde in Rb. Haarlem 11 februari 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:7675.

42 Andere voorbeelden aansprakelijkheid en voetbalgedrag bieden de uitspraken Rb. Arnhem 23 april 2008, ECLI:NL:RBARN:2008:BD1779; Rb. Den Haag 6 februari 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BC3860; Rb. Haarlem 11 februari 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:7675.

trainingen, gedurende pauzes of luwe momenten tijdens een wedstrijd (bijvoorbeeld: bij tennis tussen de games in), korte tijd na het einde van een spel, of bij aanschouwen van andere deelnemers, geldt die aangescherpte norm.⁴³ Zolang iemand nog niet zijn hoedanigheid als deelnemer aan het spel heeft verloren, geldt dus een verhoogde drempel voor aansprakelijkheid.

2.2 Zelfregulerend kader: tuchtrect en maatregelen door de KNVB

Het beleid van de KNVB is gericht op zowel repressie als preventie van deviant gedrag op de velden zoals al bleek in paragraaf 1.1. Door middel van het opstellen van een normatief kader zou de orde kunnen worden hersteld en preventieve en stimulerende acties zouden de verenigingen moeten ondersteunen die het voetbal aantrekkelijk willen houden.⁴⁴ Tot op zekere hoogte lopen de doelen van zelfregulering door de KNVB dus parallel met die van het strafrecht,⁴⁵ met dien verstande dat degene die handhavend optreedt, een andere entiteit is, en de verwachting bestaat dat de KNVB ook bij lichtere vergrijpen handhavend zal (kunnen) optreden, anders dan het OM (vanwege het opportuniteitsbeginsel).

Voorbeelden van repressieve acties, in 2013 geïntroduceerd, zijn het directer straffen (bij een eerste gele kaart al een tijdstraf)⁴⁶ en de bevoegdheid van de tuchtorganen van de KNVB om voetballers die zich schuldig maken aan misstanden, direct en zwaar te straffen. Tot slot mogen districtsbesturen verenigingen uit de competitie halen als daartoe aanleiding bestaat.⁴⁷

Preventieve maatregelen die in 2013 zijn genomen, betreffen het verplichte spelregelbewijs voor alle B-junioren, de inzet van extra waarnemers bij recidiverende clubs, preventieve maatregelen bij verenigingen die bovengemiddeld negatieve scores op het punt van sportiviteit en respect, de verplichte cursus 'sport en agressie' voor misdragende voetballers bij zware overtredingen, de publicatie van tuchtrechtspraak en de oproep aan verenigingen om gedragsregels te publiceren. Ten aanzien van die laatste maatregel merkt de KNVB op dat de bekendheid met regels 'een voorwaarde [is] om misdragingen te kunnen benoemen en bestraffen'.⁴⁸ Indien een regel onbekend is, wordt het immers lastig voor de

spelers om die regel na te volgen; maar daarbij verdient dan wel nog opmerking dat de spelers de regels behoren te kennen. De vervolgvraag is alleen of deze regels, en de kennis daarvan, ook leiden tot vermindering van onwenselijk voetbalgedrag. Die vraag kan ook worden gesteld ten aanzien van het strafrecht en het onrechtmatige daadsrecht, welke ook (mede) de preventie van ongewenst gedrag als doel lijken te hebben. Het is dan ook die vraag die het vertrekpunt vormde voor ons empirisch onderzoek.

3. De onderzoeksofzet

Als onderdeel van een omvangrijker onderzoek,⁴⁹ hebben wij onderzoek gedaan naar de relatie tussen regelkennis en voetbalgedrag bij jeugdvoetballers. Bij drie voetbalverenigingen in Utrecht zijn aan jeugdteams vragenlijsten uitgedeeld. Van elke voetbalvereniging zijn vier jeugdteams geselecteerd, twee A-teams en twee C-teams, met dien verstande dat bij één van deze drie verenigingen drie C-teams zijn geselecteerd. In totaal hebben dus dertien voetbalteams geparticipeerd in het onderzoek. In het najaar van 2014 is de eerste vragenlijst afgenomen, begin 2015 is een tweede vragenlijst afgenomen en een paar maanden later, in april 2015, de derde vragenlijst. Die derde vragenlijst is de lijst die in dit onderzoek centraal staat. Deze vragenlijst bestaat uit twee delen. Het eerste deel betrof een onderzoek onder de jeugdspelers naar hun kennis van regels en sancties, de mate van zekerheid over die regelkennis, en hun begrip voor de regels. Het tweede deel van de vragenlijst betrof een ontwikkelingspsychologisch onderzoek naar zogenoemd sociaal en/of agressief voetbalgedrag.

In het eerste deel zijn in de vragenlijst zes situatieschetsen opgenomen, waarin één van de spelers een overtreding maakt. Een deel van deze casus was ontleend aan de vragen die worden gesteld in het kader van het spelregelsbewijs (casus 1, 3 en 5⁵⁰). De andere casus zijn ontleend aan de rechtspraak (casus 2, 4, en 6⁵¹).

Het eerste item op de vragenlijst (item A) betrof de vraag naar de kennis van de sanctie die moet volgen op bepaald voetbalgedrag. Zes keuze-opties zijn gegeven, waarbij werd aangegeven dat meerdere antwoorden mogelijk zijn:

43 HR 19 oktober 1990, NJ 1992/621 (*Heck en Nijgh*), r.o. 3.3; HR 28 maart 2003, NJ 2003/718 (*Hettinga/De Vries*), r.o. 3.6-3.7; HR 28 maart 2003, NJ 2003/719, m.nt. C.J.H. Brunner (*Broere/Kegel*), r.o. 3.7; HR 20 februari 2004, VR 2004, 81 (*Verberne/Megens*), r.o. 3.3.

44 KNVB, *Tegen geweld voor sportiviteit*, 2013.

45 Zie over de relatie tussen zelfregulering en civielrechtelijke aansprakelijkheid o.a. I. Giesen, *Alternatieve regelgeving en privaatrecht*, Kluwer: Deventer 2007, m.n. p. 68-81, en specifiek voor sportsituaties L. Westhoff, 'Zelfregulering: een belangrijke bron voor civiele aansprakelijkheid binnen de sport', *Tijdschrift voor Sport & Recht* 2013-4, p. 70 e.v., alsmede R. van Kleef, 'De invloed van regelgeving van sportorganisaties op het civiele aansprakelijkheidsrecht', *Ars Aequi* 2016, p. 545 e.v., met verdere verwijzingen (o.a. naar het proefschrift van dezelfde auteur).

46 KNVB, *Tegen geweld voor sportiviteit*, 2013.

47 KNVB, *Tegen geweld voor sportiviteit*, 2013.

48 KNVB, *Tegen geweld voor sportiviteit*, 2013. Andere maatregelen die in 2013 zijn geïntroduceerd, zijn de verplichting dat de scheidsrechter na de wedstrijd samen met beide aanvoerders het wedstrijdformulier ondertekent en de introductie van een hulplijn voor noodgevallen en een Meldpunt wanordelijkheden.

49 Zie hiervoor noot 1.

50 Casus 1 betrof een handsbal door een verdediger die een doelpunt voorkomt, casus 3 ging over een aanvallende keeper die de bal in het spel te brengen, en casus 5 zag op het geval dat een verdediger schuin van achteren een sliding inzet en daarbij de aanvallende speler verwondt.

51 Casus 2 betreft een keeper die met gestrekte benen een aanvallende speler raakt nadat die al op doel heeft geschoten (ontleend aan Rb. Haarlem 11 februari 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:7675, casus 4 ging over een speler die een tegenspeler naar de grond duwt en hem dan in het gezicht trapt (ontleend aan Rb. Dordrecht 3 mei 2007, ECLI:NL:RBDOR:2007:BA4370), en casus 6 zag op het geval dat een omspeelde verdediger in zijn draai tegen de kuit van de aanvallende speler trapt en deze daarbij verwondt (ontleend aan Hof Leeuwarden 29 oktober 2009, ECLI:NL:GHEE:2009:BK1553).

1. Er volgt geen sanctie
2. Er volgt een vrije trap of strafschoep, maar de speler krijgt geen kaart
3. Er volgt een vrije trap of strafschoep, en de speler krijgt een gele kaart
4. Er volgt een vrije trap of strafschoep, de speler krijgt een rode kaart en wordt geschorst voor een aantal wedstrijden
5. De speler moet de kosten van de geblesseerde tegenspeler vergoeden
6. De speler krijgt een werkstraf of gevangenisstraf

In situatie 1, 3 en 5 was er één goed antwoord mogelijk en betrof het antwoord altijd een sanctie vanuit de KNVB (respectievelijk antwoord 2 of 3). Situatie 2, 4 en 6 betroffen casussen waarin, naast antwoord 4, antwoord 5 en/of 6 ook goed was. In twee casus (1 en 3) was geen sprake van schade en daarin werd keuzeoptie 5 dus weggelaten.

Vervolgens werd aan elke deelnemer gevraagd (item B) hoe zeker hij was van zijn antwoord, waarbij de volgende opties werden gegeven: heel zeker (gecodeerd als 1), zeker (=2), niet zeker niet onzeker (=3), onzeker (=4) en heel onzeker (=5). Ten slotte werd de vraag gesteld of de betreffende respondent het terecht vindt dat de sanctie wordt opgelegd, waarbij ook weer een keuze werd gegeven tussen vijf opties: heel terecht (=1), terecht (=2), niet terecht niet onterecht (=3), onterecht (=4) en heel onterecht (=5) (item C). Het tweede deel van de vragenlijst betrof, zoals gezegd, een onderzoek naar pro-sociaal en/of agressief voetbalgedrag. Pro-sociaal gedrag is vrijwillig gedrag dat bedoeld is om ten goede te komen aan een ander individu of een groep van individuen of om hen te helpen. Voorbeelden zijn het helpen van een geblesseerde tegenstander (pro-sociaal gedrag richting de tegenstander), en het feliciteren van een teamgenoot (pro-sociaal gedrag richting het eigen team). Agressie of antisociaal gedrag is vrijwillig gedrag met de bedoeling anderen te benadelen of schade toe te brengen. Voorbeelden zijn een tegenstander proberen te blesseren (agressie gericht op de tegenstander), ruzie maken met een teamgenoot (agressie gericht op het eigen team), en schelden tegen de scheidsrechter, of schelden tegen de supporters (agressie gericht op officials en omstanders).⁵²

De vragenlijst behelsde een zelfrapportage (self-report), waarin de respondenten moesten aangeven in welke mate zij bepaald gedrag vertonen op het voetbalveld. Het volgende gedrag werd gemeten:

- Pro-sociaal gedrag richting de tegenstander;
- Pro-sociaal gedrag richting het eigen team;
- Agressie gericht op de tegenstander;

- Agressie gericht op het eigen team;
- Agressie gericht op officials en omstanders.

Uit analyse bleek dat in deze steekproef alle vormen van gedrag zich van elkaar onderscheiden zoals verwacht, behalve de agressie gericht op officials en omstanders. Deze laatste vorm van gedrag vormt samen met agressie gericht op het eigen team één aspect van gedrag. Door de beperkingen van de steekproef is ervoor gekozen toch ook deze vijfde vorm van gedrag afzonderlijk te analyseren. Alle vormen van gedrag bleken betrouwbaar gemeten, hetgeen aangeeft dat de scores niet afhingen van toevallige fluctuaties.

In de analyse is vervolgens onderzocht of er een relatie bestaat tussen kennis van de sancties (zoals die werd geïnventariseerd in het eerste gedeelte van de vragenlijst) en het voetbalgedrag van de spelers.

De vragenlijst is ingevuld door 114 respondenten (N=114), waarvan 44.7% A-jeugd en 56.3% C-jeugd. Voor de vraag naar de generaliseerbaarheid van dit onderzoek naar de Utrechtse A- en C-jeugd of zelfs de landelijke A- en C-jeugd, moet onderscheid gemaakt worden naar twee typen resultaten. Bij de resultaten over de verdeling van kennis of gedrag, dat willen zeggen hoe vaak iets voorkomt of hoe sterk iets voorkomt, kunnen geen generaliserende uitspraken naar Utrechtse of Nederlandse A- en C-jeugd worden gedaan. Als het gaat om verbanden, bijvoorbeeld een verband tussen kennis en gedrag, dan geven de resultaten een indruk over de verbanden die kunnen worden verwacht in de populatie (de Utrechtse of zelfs landelijke A- en C-jeugd). Of die verbanden dan ook bij de hele populatie zijn terug te vinden en met name hoe sterk, hangt af van hoe specifiek de kenmerken zijn van de steekproef in dit onderzoek. Doorgaans geldt hoe sterker het verband in een selectieve steekproef als deze, hoe groter de kans op replicatie van het verband in de populatie.

4. De verkregen onderzoeksresultaten

4.1 Regelkennis bij jeugdvoetballers en hun (zelf) vertrouwen daarover

Uit de analyses blijkt dat de jeugdvoetballers de vraag over de regelkennis (vraag A) gemeten door middel van zes verschillende situaties, doorgaans verschillend beantwoorden per situatie: hoewel elke vraag regelkennis toetst, laten de jongens geen systematische kennis zien over de verschillende situaties heen. Het voor elk individu 'optellen' van zijn scores over de casus heen (hoeveel van de zes vragen heeft elke jeugdvoetballer goed?) geeft daarmee geen valide en betrouwbare score. Daarom is ervoor gekozen om de analyses voor elk van de zes situaties apart uit te voeren. Als een respondent de situatie goed heeft beantwoord volgens de antwoordsleutel, krijgt hij een score 1. Als hij het fout heeft, krijgt hij een score 0. Dat betekent dat de respondent voor die situaties waarop meerdere goede antwoorden te geven zijn (bijvoorbeeld: een schorsing én compensatie) pas de score 1 krijgt als hij beide antwoorden heeft omcirkeld. Deze analyse leverde het volgende, in Tabel 1A verzamelde beeld op:

52 De eerste vier voorbeelden van antisociaal gedrag zijn ontleend aan M. Kavussanu, N. Stanger, I. D. Boardley, 'The prosocial and antisocial behaviour in sport scale: Further evidence of construct validity and reliability', *Journal of Sport Sciences* 2013, vol. 31, nr. 11, p. 1208. De laatste categorie, agressie gericht op officials en omstanders, heeft Van Hoof (één van de auteurs van dit stuk) zelf ontwikkeld en toegevoegd.

Tabel 1. Aantallen (N) en percentages (%) goed en fout per situatie voor voetbalregels en sancties (Tabel 1A), en voor enkel de voetbalregels (Tabel 1B)

Situatie	1A: Goed en fout voor regels en sancties		1B: Goed en fout voor voetbalregels		Totaal: N
	Goed: N (%)	Fout: N (%)	Goed: N (%)	Fout: N (%)	
1	29 (25.4)	85 (74.6)	29 (25.4)	85 (74.6)	114
2	2 (1.8)	112 (98.2)	55 (48.2)	59 (51.8)	114
3	43 (37.7)	71 (62.3)	43 (37.7)	71 (62.3)	114
4	3 (2.6)	111 (97.4)	64 (56.1)	50 (43.9)	114
5	48 (42.1)	66 (57.9)	48 (42.1)	66 (57.9)	114
6	0 (0)	114 (100)	35 (30.7)	79 (69.3)	114

Opvallend aan deze analyse van de regelkennis is dat relatief weinig jeugdvoetballers de regels goed kennen. Zeker in situaties 2, 4 en 6 – daarin waren meerdere antwoorden mogelijk – wordt erg laag gescoord (0 tot 2.6% komt slechts tot het juiste antwoord). Het aantal jongens met een goed antwoord is per situatie te klein om de leeftijdsgroepen (A- en C-jeugd) te vergelijken.

In een tweede analyse is vervolgens wederom gekeken naar de situatie goed/fout, maar dan alleen op het niveau van de kennis van voetbalregels. Met andere woorden, in situaties 2, 4 en 6 werd een antwoord (ook al) goed gerekend als iemand voor die situatie (alleen) antwoord 4 (de voetbalregel die hier geldt) had omcirkeld en niet ook nog antwoord 5 en/of 6 (over de sancties). De verschillen tussen de spelers kwamen hiermee beter naar voren, zo blijkt uit Tabel 1B.

Toch is ook wat betreft de pure voetbalregels het aantal respondenten dat deze goed heeft beoordeeld, niet hoog: het varieert tussen de 25 en 56%. Wanneer bij deze analyses de leeftijdsgroepen (A-jeugd ten opzichte van C-jeugd) onderling worden vergeleken, levert dat geen statistisch significante verschillen op.⁵³

Item B van de vragenlijst ging vervolgens over de mate waarin de respondenten zeker zijn van hun antwoord op item A. Zoals gezegd, een relatief (zeer) klein deel van de respondenten kent het juiste antwoord op de vragen. Toch is een meerderheid van de respondenten (over de situaties variërend van 70.2 tot 92.1%) zeker of heel zeker van het eigen antwoord op item A en denkt dus de kennis in huis te hebben. Dat maakt dat feedback nodig is, waardoor de spelers inzicht krijgen in hun gebrekkige kennis van de regels. Die feedback kan eerder gegeven worden door bijvoorbeeld eerder dan met de B-jeugd te starten met het regelbewijs, waardoor hiaten in regelkennis eerder bekend worden. Ook kan het criterium voor het behalen van het bewijs worden verhoogd. Verder blijkt uit onze onderzoeksresultaten dat spelregels niet één dimensie vertegenwoordigen, waardoor het behalen van het spelregelbewijs niet alleen zou mogen

afhangen van het totaal aantal goede antwoorden, maar bijvoorbeeld van een minimaal aantal goede antwoorden per categorie van spelregels.⁵⁴

Als vervolgens naar een relatie wordt gezocht tussen de juiste antwoorden en de mate van zekerheid, respectievelijk de onjuiste antwoorden en de mate van zekerheid worden niet altijd statistisch significante verschillen vastgesteld.⁵⁵ En als dat wel het geval is, zijn die verschillen tegengesteld van aard.⁵⁶ De groep die de situatie goed heeft beantwoord, is gemiddeld genomen niet zekerder van het antwoord dan de groep die de situatie niet goed heeft ingeschat. Met andere woorden: de overtuiging van het eigen gelijk omtrent de voetbalregels is niet recht evenredig met de juiste kennis van de regels (en sancties). Ook hier zou inzicht bij de voetballers in het gegeven dat overtuiging van het eigen gelijk niet altijd betekent dat het gelijk ook aan de eigen zijde is, kunnen helpen. Dat inzicht zou kunnen leiden tot een minder heftige verdediging van het “eigen gelijk” op en rond het voetbalveld. Overigens is er in deze data geen ondersteuning voor de relatie zeker/heel zeker zijn van je antwoord en gedrag. Anders gezegd, vanuit deze data kun je niet zeggen dat degenen die overtuigd zijn van hun gelijk, ook agressiever gedrag vertonen op het veld.

4.2 Relatie tussen het begrip voor een sanctie en de regelkennis

In item C is de vraag gesteld hoe terecht de respondent de sanctie vindt die hij in item A heeft omcirkeld. Het idee bestond dat spelers die de regels kennen, daarvoor ook meer begrip zullen kunnen opbrengen. Aangezien de respondenten heel slecht scoren op hun kennis over het civielrechtelijke en strafrechtelijke aansprakelijkheidsrecht, wordt hier alleen ingegaan op hun begrip voor de voetbalregels.

Er blijken bij drie van de zes situaties statistisch significante verschillen te bestaan, namelijk in situatie 2, 4 en 6. In situaties 2, 4 en 6 vindt de groep die de situatie goed heeft beantwoord, gemiddeld genomen de sanctie vaker terecht dan

53 Situatie 1: $\chi^2(1) = 0.73, p = 0.20, N = 114$; Situatie 2: $\chi^2(1) = 0.02, p = 0.44, N = 114$; Situatie 3: $\chi^2(1) = 1.15, p = 0.14, N = 114$; Situatie 4: $\chi^2(1) = 0.06, p = 0.41, N = 114$; Situatie 5: $\chi^2(1) = 0.34, p = 0.28, N = 114$; Situatie 6: $\chi^2(1) = 1.86, p = 0.09, N = 114$; alles 1-zijdig getoetst.

54 Voorzichtigheid is geboden: wij hebben maar zes verschillende regels betrokken in ons onderzoek.

55 In situaties 3, 5 en 6 zijn geen statistisch significante verschillen vastgesteld; situatie 3: $t(112) = 0.46, p = 0.65$ (2-tailed); situatie 5: $t(112) = -0.75, p = 0.46$ (2-tailed); situatie 6: $t(111) = 1.04, p = 0.30$ (2-tailed). Bij situaties 1, 2, en 4 werden statistisch significante verschillen gevonden, maar niet systematisch in dezelfde richting, zie volgende noot.

56 Situatie 1: $t(111) = -2.06, p = 0.042$ (2-tailed). De groep die de voetbalregel goed heeft, is gemiddeld genomen minder zeker van zijn antwoord dan de groep die de voetbalregel fout heeft (resp. gemiddeld 1.66 ($N = 29, SD = 0.67$) en 1.38 ($N = 84, SD = 0.60$); waarbij score 1 = heel zeker). Situatie 2: $t(110) = 4.13, p < 0.001$ (2-tailed). De groep die de voetbalregel goed heeft, is gemiddeld genomen zekerder van zijn antwoord dan de groep die de voetbalregel fout heeft (resp. gemiddeld 1.67 ($N = 55, SD = 0.77$) en 2.33 ($N = 57, SD = 0.91$); waarbij score 1 = heel zeker). Situatie 4: $t(111) = 3.14, p = 0.002$ (2-tailed). De groep die de voetbalregel goed heeft, is gemiddeld genomen zekerder van zijn antwoord dan de groep die de voetbalregel fout heeft (resp. gemiddeld 1.49 ($N = 63, SD = 0.69$) en 1.98 ($N = 50, SD = 0.96$); waarbij score 1 = heel zeker).

de groep die de voetbalregel fout heeft toegepast.⁵⁷ Voor situatie 1, 3 en 5 is dit verschil niet vastgesteld. Het is opvallend dat dit onderscheid zich alleen voordoet in situaties waarin eigenlijk meer sancties gelden dan alleen de voetbalsancties. Een verklaring daarvoor kan wellicht gevonden worden in de ernst van de gebeurtenis in die gevallen 2, 4 en 6, welke ernst (blijkbaar) beter wordt ingeschat (en dat dan ook met meer begrip) door degenen die de vraag goed (met een zwaardere sanctie) beantwoorden.

Het lijkt erop dat jeugdvoetballers die kennis hebben van de voetbalregels die kunnen leiden tot ernstige letselschadesituaties (rode-kaart-situaties) eerder begrip ervoor hebben dat de betreffende sanctie wordt opgelegd, dan spelers die deze kennis niet hebben.

4.3 Leidt kennis van regels tot positiever voetbalgedrag?

De vraag die overblijft, is in hoeverre regelkennis samenhangt met positiever voetbalgedrag. Zoals hierboven al omschreven, is onderscheid gemaakt tussen vijf vormen van gedrag, waarover de spelers zelf gerapporteerd hebben (pro-sociaal gedrag richting de tegenstander; pro-sociaal gedrag richting het eigen team; agressie gericht op de tegenstander; agressie gericht op het team; agressie gericht op officials en omstanders). Er is vervolgens (alleen) een analyse gemaakt op het niveau van de (kennis van de) voetbalregels, omdat er te weinig variatie bestaat wat betreft de juistheid van de antwoorden op de voorgelegde situaties als het gaat om de combinatie van voetbalregels met de regels over compensatie en/of straffen.

Uit die analyses komt naar voren dat voor de zes situaties geen statistisch significante verschillen bestaan qua agressie tussen de groep die de sanctie goed heeft ingevuld en de groep die deze fout heeft.⁵⁸ Voor het pro-sociale gedrag blijkt in één situatie een statistisch significant verschil te bestaan, namelijk situatie 3, maar dat verschil is in onverwachte richting (degenen die de regel fout hebben vertonen gemiddeld genomen meer pro-sociaal gedrag richting de tegenstander dan degenen die de regel goed hebben).⁵⁹ De conclusie is dus dat in dit onderzoek de relatie tussen ken-

nis van de voetbalregels en sancties op overtreding daarvan en gerapporteerd voetbalgedrag nauwelijks aanwezig is, en voor zover deze aanwezig is, is deze niet in de verwachte richting. De resultaten van dit onderzoek geven geen aanleiding om heel optimistisch te zijn over het idee dat meer kennis van de voetbalregels zou leiden tot minder agressie op de velden. Definitief uitsluitel daarover vereist echter een vollediger meting van de kennis van voetbalregels.⁶⁰

5. Conclusies, beperkingen en discussiepunten

Het hiervoor beschreven onderzoek en de resultaten daarvan zijn slechts indicatief. Het biedt een eerste indruk van kennis en gedrag van A- en C-jeugd in een bepaalde regio.

Uit de verrichte analyse wordt helder dat er bij jeugdspelers die oordelen over voetbalsituaties vrijwel geen kennis bestaat over de regels en sancties van het civiele en strafrechtelijke aansprakelijkheidsrecht. De preventieve werking die van het recht op dit terrein zou uitgaan, mag dus niet worden overschat. Daarmee zeggen wij overigens verder niets over de juridisch-inhoudelijke juistheid van de regels zoals beschreven in paragraaf 2; wij zullen hier dus ook niet zeggen of het terecht is dat in sport- en spelsituaties minder snel aansprakelijkheid wordt aangenomen. Wij menen wel dat er weinig kennis van sancties is, en dus de preventieve werking van civiele of strafrechtelijke aansprakelijkheidsrecht mogelijk daardoor niet aanwezig is. Dit zou ervoor pleiten om naast de toetsing van de regelkennis van voetballers, hen ook op de hoogte te brengen van mogelijke andere sancties.

Hiermee levert het onderzoek een belangrijke bijdrage aan de verdere theorievorming op het terrein van het aansprakelijkheidsrecht waar het de vermeende preventieve werking (of het gebrek daaraan) van het aansprakelijkheidsrecht betreft.⁶¹

Inhoudelijk komt uit de analyses ook naar voren dat ook de spelregelkennis van de bevraagde jeugdspelers niet omvangrijk is. Hoewel deze resultaten niet generaliseerbaar zijn naar de totale populatie, baart ons dit wel zorgen. Die zorgen kunnen echter in zoverre worden genuanceerd dat, hoewel wel meer begrip lijkt te bestaan voor sancties die gelden in rode-kaart-situaties als er meer kennis is, uit dit onderzoek niet bleek dat kennis van regels tot positiever voetbalgedrag leidt. Er is daarmee dus niet direct veel verloren, concluderen wij licht cynisch, met het gegeven dat regelkennis ontbreekt. Op basis van deze voorlopige resultaten zou je kunnen concluderen dat de rol van regels in het kader van stimuleren van positief voetbalgedrag – en op een hoger niveau: ordeherstel – niet mag en moet worden overschat. Het gedrag zou in plaats daarvan weleens gestuurd

57 Situatie 2: $t(101) = 2.40$, $p = 0.018$ (2-tailed). De groep die de voetbalregel goed heeft, vindt gemiddeld genomen de sanctie terechter dan de groep die de voetbalregel fout heeft (resp. gemiddeld 1.63 ($N = 48$, $SD = 0.53$) en 1.95 ($N = 55$, $SD = 0.78$); waarbij score 1 = heel terecht, 2 = terecht, etc.). Situatie 4: $t(105) = 2.82$, $p = 0.006$ (2-tailed). De groep die de voetbalregel goed heeft, vindt gemiddeld genomen de sanctie terechter dan de groep die de voetbalregel fout heeft (resp. gemiddeld 1.29 ($N = 58$, $SD = 0.50$) en 1.67 ($N = 49$, $SD = 0.88$); waarbij score 1 = heel terecht, 2 = terecht, etc.). Situatie 6: $t(101) = 2.45$, $p = 0.016$ (2-tailed). De groep die de voetbalregel goed heeft, vindt gemiddeld genomen de sanctie terechter dan de groep die de voetbalregel fout heeft (resp. gemiddeld 1.48 ($N = 31$, $SD = 0.63$) en 1.88 ($N = 72$, $SD = 0.79$); waarbij score 1 = heel terecht, 2 = terecht, etc.).

58 Situatie 1: $F(3,104) = 1.53$, $p = 0.210$; Situatie 2: $F(3,104) = 1.49$, $p = 0.223$; Situatie 3: $F(3,104) = 0.20$, $p = 0.996$; Situatie 4: $F(3,104) = 2.14$, $p = 0.10$; Situatie 5: $F(3,104) = 0.57$, $p = 0.982$; Situatie 6: $F(3,104) = 0.80$, $p = 0.497$.

59 Situatie 1: $F(2,105) = 1.38$, $p = 0.255$; Situatie 2: $F(2,105) = 0.33$, $p = 0.723$; Situatie 3: $F(2,105) = 3.44$, $p = 0.036$. Dit verschil wordt veroorzaakt door pro-sociaal gedrag richting de tegenstander $F(1,106) = 5.13$, $p = 0.026$, waarbij de groep die de regel fout heeft gemiddeld hoger scoort dan de groep die de regel goed heeft (resp. gemiddeld 3.33 en 2.96; waarbij hoe hoger de score, hoe meer het gedrag wordt vertoond). Situatie 4: $F(2,105) = 1.45$, $p = 0.239$; Situatie 5: $F(2,105) = 0.21$, $p = 0.808$; Situatie 6: $F(2,105) = 0.15$, $p = 0.862$.

60 Een strategie gericht op meer kennis van de regels kan om andere redenen uiteraard zeer nuttig en/of gewenst zijn. Of meer kennis van (bijvoorbeeld) de strafrechtelijke regels wel effect zou hebben gehad, hebben we niet kunnen toetsen; daarvoor zou grootschaliger vervolgonderzoek nodig zijn.

61 Zie nogmaals de literatuur genoemd in paragraaf 1.2.

kunnen worden door de (in hogere mate aanwezige) overtuiging van het eigen gelijk in plaats van werkelijke kennis van de regels. Vervolgonderzoek is echter nodig om te toetsen of deze resultaten worden gerepliceerd.

Dit onderzoek is op meerdere manieren beperkt in het trekken van harde conclusies. Ten eerste is het eerste deel van de besproken vragenlijst voor het eerst gebruikt, wat betekent dat er meer onderzoek moet worden gedaan naar de validiteit en betrouwbaarheid daarvan. Verder kunnen bij de resultaten over de verdeling van kennis of gedrag geen generaliserende uitspraken naar Utrechtse of Nederlandse A- en C-jeugd worden gedaan. Als het gaat om verbanden, dan geven de resultaten slechts een indruk daarover in de populatie. De indruk die het onderzoek oproept, is echter wel waardevol: de rol van regels in het kader van het stimuleren van ordeherstel mag en moet niet worden overschat door de KNVB.